

СИТУАЦИОНА ПРЕВЕНЦИЈА КРИМИНАЛА У КОНТЕКСТУ

Марина М. Ковачевић-Лепојевић и Зоран Илић
Универзитет у Београду,
Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

Ситуациона превенција криминала представља један од најпопуларнијих приступа у реаговању на криминално понашање данашњице. Оно што је издваја од других типова превенције је усмереност на факторе који делују у ситуацији у којој се испољава криминално понашање. Један је од најстаријих приступа у реаговању на криминал, с тим да је услед развоја криминологије и технолошких промена дошло до унапређивања примене ситуационог модела превенције криминала. Данас, примењује се ради превенције различитих кривичних дела попут сексуалног злостављања, организованог криминала, тероризма, као и унапређивања безбедносног статуса различитих подручја као на пример јавних простора, школа, интерната, затвора и друго.

У раду су разматрани основни појмови чије је разумевање и разграничавање неопходно за схватање концепта ситуационе превенције криминала. Објашњен је појам деликвенције односно криминала и приказан однос са сродним појмовима. Аутори скрећу пажњу на актуелност приступа ситуационе превенције у односу на друге типове превенције који доминирају у научној литератури. На крају, приказани су основни принципи примене ситуационих интервенција у школској средини, затворима и јавном простору, и сумирани резултати доступних евалуационих студија.

Кључне речи: *ситуациона превенција криминала, школе, затвори, јавна места*

Увод

Увидом у доступну литературу о превенцији криминала стиче се утисак да је то подручје којим се доста бавило, а о коме се и даље најмање зна. Како би се разумео основни концепт приступа ситуационе превенције пре свега, неопходно је разјаснити појам криминала и његов однос са сродним појмовима као што су: деликвенција, антисоцијално понашање, поремећаји понашања, екстернализовани проблеми и проблеми у понашању.

У ужем смислу деликвенција је оно што закон каже да јесте (1). Односно, поступци који би да су учињени од стране одраслих могли бити сматрани криминалним, називају се деликвентним (2). Међутим, у ширем смислу то не мора искључиво обухва-

тати криминалитет извршен од стране малолетника. У малолетничку деликвенцију неретко спадају и поступци који се сматрају кршењем правила које нема криминалну позадину (2). На пример, то могу бити статусни преступи попут бежања из школе или од куће. Према томе, деликвенција претпоставља опсег понашања учињених од стране адолесцената којима се крши закон и захтева правни одговор заједнице (3). Евидентно је да је деликвенција правна, социјална категорија, док су поремећаји понашања дијагностичка категорија, при чему деца која се могу сматрати деликвентним не морају испуњавати критеријум за дијагнозу поремећаја понашања (4).

Антисоцијално понашање се најчешће тумачи као израз који обједињује поремећаје понашања, агресивно понашање и деликвенцију. Према дефиницији, оно одражава неуспех појединца да своје понашање усклади са очекивањима неке фигуре ауторитета (нпр. родитељ или наставник), друштвеним нормама или правима других људи (5). На пример, непослушност или расправљање са другима представљају одраз конфликта са ауторитетом, бежање из школе или од куће израз кршења друштвених норми, а крађе, силовање или вандализам представљају кршење људских права (5). Истраживачи препознају међусобну зависност и повезаност аспеката антисоцијалног понашања (6). На пример, они који су у конфликту са ауторитетом, неретко озбиљно повређују људска права. Из свега наведеног уочава се да су антисоцијална понашања довољно широк појам који укључује поремећаје понашања, екстернализоване проблеме, деликвенцију и криминалитет одраслих.

У различитим научним дисциплинама употребљавају се различити термини којима се означавају различити облици антисоцијалног понашања. На пример, у криминологији и социологији доминира термин деликвенције односно криминалног понашања, у клиничкој психологији, дечијој и адолесцентској психијатрији поремећаја понашања, у развојној психологији проучавање агресивног понашања (7). За разлику од деликвенције која претпоставља кршење закона и категорије поремећаја понашања који најчешће представљају израз клиничке праксе, термин екстернализованих проблема везује се за емпиријски засновано проучавање проблема у понашању деце и адолесцената. Њихово основно одређење путем Ахембаховог система емпиријски базиране процене (8), док се секундарно они у знатној мери преклапају са поремећајима описаним у DSM (Дијагностичко-статистички приручник за менталне поремећаје) и то: симптоми агресивног понашања са опозиционо-пркосним поремећајем, док поремећај понашања обухвата симптоме дате у обе подскале – понашање којим се крше правила и агресивно понашање (9).

Поремећај понашања се дефинише као упорно и понављано угрожавање основних права других људи (нпр. крађа, агресивност) или кршење узрасно прикладних социјалних норми или правила (нпр. сукоби са ауторитетима и друго), које се манифестује присуством бар три од 15 критеријума у протеклих 12 месеци, од којих је бар један присутан у последњих шест месеци (10). Симптоми су разврстани у четири категорије и то: агресија према људима и животињама (нпр. често изазивање туча), уништавање имовине (нпр. намерно уништавање туђе имовине), обмањивање и крађе (често лагање да би се прибавиле ствари или услуге или избегле обавезе) и тешко кршење правила (често изостаје из школе пре навршене 13. године). У зависности од узраста на коме су се појавили симптоми разликују се три типа: поремећај понашања са почетком у детињству, поремећај понашања са почетком у адолесценцији и поре-

међај понашања са неспецифичним почетком. У односу на тежину разликују се лаки, умерени и тешки (10). Опозиционо – пркосни поремећај представља образац љутитог и раздражљивог расположења, свађалачког и пркосног понашања или осветољубивости у трајању од најмање шест месеци и подразумева присуство најмање четири симптома који се испољавају током интеракција са најмање једном особом која није брат или сестра. Осам симптома смештено је у три категорије: љутито и раздражљиво расположење (нпр. често губљење стрпљења), свађалачко и пркосно понашање (нпр. често расправљање са фигурама ауторитета) и осветољубивост (нпр. испољавање злонамерности или осветољубивости најмање два пута током последњих шест месеци). Тежина поремећаја одређује се у односу на то да ли се наведени симптоми испољавају у једном или у више окружења (10).

Проблеми у понашању представљају израз који се учестало користи у студијама рађеним на генералној популацији за појам који обухвата образац активности које су супротстављене социјално прихватљивим нормама и специфичне су за период адолесценције. Према томе, проблеми у понашању обухватају агресивно понашање, деликвенцију, злоупотребу психоактивних супстанци, сексуални промискуитет и друго. Према Jessor & Jessor (3) проблеми у понашању не дефинишу се као неки вредносни суд, већ као сет понашања адолесцената који су генерално супротстављени социјалним нормама, који су од стране друштва виђени као разлог за забринутост и провоцирају одговор шире друштвене заједнице у правцу адекватне контроле. С тим у вези, закључује се да се проблеми у понашању могу синонимно тумачити са шире схваћеним појмом деликвенције.

Ситуациона и други типови превенције

На основу прегледа релевантне литературе, запажа се да у стручној јавности није постигнуто јединство у вези са појмом превенције криминала. Неретко се под изразом превенција подразумеју репресивни изрази попут хапшења, извршења смртне казне и слично. С тим у вези, треба разјаснити однос са контролом криминала. Аутори сматрају да се превентивним сматра само оно што се десило пре извршења неког кривичног дела (11). Са друге стране, и контрола и превенција криминала су усмерене како се кривично дело не би извршило у будућности. Неретко, превентивне активности нису везане за формални кривичноправни систем.

Даље, поставља се питање типологизације превенције, као и однос и предности које ситуациона превенција има у односу на друге типове превенције. Међутим, све чешће присутно је комбиновање различитих приступа у превенцији, стратегија и активности, те се поставља питање оправданости строгих подела превенције криминала.

Једна од најутицајнијих типологија дата је крајем двадесетог века, према којој се издвајају законска превенција, развојна превенција, ситуациона превенција и превенција у заједници (12).

Законска превенција представља уређивање и примену закона, остварујући генерално превентивно и специјално превентивно дејство, са директним (одвраћање, онемогућавање и рехабилитација преступника) и индиректним (морално-едукативна функција) ефектима (12). С обзиром на то да се превентивним сматрају само актив-

ности примењене пре извршења дела, у даљем разматрању законске превенције обратићемо пажњу претежно на оне индиректне ефекте. Социјализација представља механизам којим се постиже индиректно деловање закона, односно генерално-превентивна функција. Тим путем, породица, школа, црква утичу на обликовање система вредности и перципирању кривичних дела као непожељних. Међутим, законске одредбе, поред превентивне функције, могу испровоцирати кривична дела или друге последице. На пример, декриминализација злоупотребе ПАС у Португалији резултирала је повећаном употребом марихуане, мањом употребом хероина код младих људи; стопа предозирања је преполовљена; стопа криминала је порасла за 9%; и повећана је потреба за третманом (13). Ефекти законске превенције су најблаже речено генерално скромни, те су интервенције које су засноване искључиво на кривичном законодавству некомплетне и недовољне (11, 14). О томе сведоче резултати истраживања којима се потврђује да запређивање кривичним санкцијама остварује своју сврху само код особа које имају ниску самоконтролу (15). Имајући то у виду, разуме се зашто су многи аутори законску превенцију искључивали у својим типологијама или је независно коментарисали (12, 14, 11). Европски криминолози уочавају разлику између традиционалне превенције криминала и оне „нове“, „модерне“, односно „функционалне“ превенције криминала (14). „Нова“ превенција криминала заправо обухвата оне мере које представљају алтернативу традиционалним кривичноправним инструментима који су се показали као скупи и неефективни. Аутори издвајају неке карактеристике „нове“ превенције криминала: укључивање што више актера, с тим и моћи и одговорности у раду на превенцији криминала уз институционалне (на пример, локална управа) и социјалне актере (цивилни сектор и локална заједница); повезивање и партнерство различитих актера који учествују у процесу превенције криминала, који је до данас остао један од кључних фактора успеха; посвећивање пажње жртвама и избегавању виктимизације; усмереност на превенцију криминала у специфичним високоризичним подручјима; употреба технологије, урбаног планирања и административних регулатива јавног простора (14).

Развојна превенција подразумева деловање на факторе који позитивно или негативно делују на развој и животни ток појединца (12). Аутори (11) издвајају развојну и ситуациону превенцију као најутицајније приступе у превенцији, не узимајући у разматрање превенцију у заједници из два разлога – јер представља комбинацију развојне и ситуационе превенције и јер није евидентирано довољно програма који се могу сматрати успешним. Основна изворишта сазнања на којима се базира савремена развојна превенција су резултати лонгитудиналних и експерименталних студија, као и теорија о настанку деликвентног понашања (16). На основу лонгитудиналних студија идентификовани су кључни предиктори деликвентног и криминалног понашања који се могу разврстати у три основне категорије: индивидуалне карактеристике, породичне карактеристике и карактеристике социјалног окружења. Експерименталне студије омогућиле су разумевање механизма деловања појединих фактора али и ефеката промене појединих фактора у превентивању деликвентног понашања. Аутори сматрају да су, међу бројним теоријама деликвенције, посебно важну улогу за развојну превенцију имала три приступа: генерална теорија криминала у којој су кључни концепти самоконтрола и разлике у индивидуалним одговорима приликом суочавања са могућностима за девијантно понашање; модел

развојних праваца антисоцијалног понашања који сугерише постојање мултиплих путања у развоју антисоцијалног понашања које воде ка различитим типовима преступништва у адолесценцији и одраслом добу; и модел кумулативног ризика према коме присуство већег броја ризичних фактора има снажније дејство, а различити развојни проблеми имају заједничке ризичне факторе (16). Најзначајније развојно превентивне интервенције су: програми когнитивне стимулације за предшколце, програми унапређивања социјалних вештина, едукација родитеља, тренинг родитељских вештина, школски тренинг за родитеље и наставнике, програми превенције вршњачког насиља, програми унапређивања школске дисциплине, самоконтроле и социјалних вештина, програми менторства, мултисистемска терапија и друго (11). Превенција усмерена на ризичне факторе која се у интерпретацији аутора издваја као посебан приступ представља део социјалне, односно развојне превенције (14). Посебну популарност стекла је у северноамеричком контексту, Великој Британији, Ирској и друго (17). Концепт ризичних и протективних фактора представља један од најрелевантнијих концепта у савременој литератури превенције криминала. Суштина представља идентификовање што већег броја ризичних фактора који могу бити у вези са вршењем криминала уз дизајнирање превентивних интервенција како би се они успешно редуковали. Природа примењених интервенција се разликује у односу на узраст, контекст примене и друго. И поред запажене атрактивности у погледу превенције малолетничке деликвенције, уочавају се бројни недостаци. На пример, издвајају се детерминизам, поједностављивање тумачења развоја деликвентног понашања, културна и вредносна неосетљивост, немогућност предикције одређених кривичних дела (корупција, насиље у породици, преваре), искључивање ризичних фактора који се не мењају, субјективност процене понашања, релативизација ризичних фактора и занемаривање испитивања каузалних веза и друго (17).

Аутори налазе сличности између ситуационе превенције и превенције у заједници, као и између развојне превенције и превенције у заједници. Посебно учестало је обједињавање превенције у заједници и развојне превенције под заједничким називом социјална превенција (12). Аутори под социјалном превенцијом подразумева реаговање на све оне факторе који утичу на испољавање криминала на индивидуалном нивоу, у породици и заједници (14). Социјално превентивне интервенције које се тим путем препоручују су здравствене, породичне, интервенције едукације и професионалне оријентације, као и оне којима се тежи широј социјалној интеграцији. Социјална превенција највећу популарност налази у Француској. Оно што се овако дефинисаној социјалној превенцији може замерити јесу ризици од стигматизације, маргинализације, проблеми при примени и евалуирању интервенција, као и несклад са актуелном политиком контроле криминала (14). Социјална превенција се свакако сматра ужим појмом од социјалне политике и социјалне заштите, иако се без њих она не може ни замислити (11, 14). У Холандији под социјалном превенцијом заправо подразумева неформална превенција, она у којој не учествује држава, односно кривично правосуђе, што генерално укључује и разматрање прилика за извршење и друго. Са друге стране, аутори поистовећују социјалну превенцију и превенцију у заједници (18). Превенција у заједници у том контексту представља комбинацију ситуационе и социјалне превенције (што је заједно више него збир делова), с тим што подразумева и одсуство деловања формалног система кривичног

права. Аутори такође сматрају да превенција у заједници представља својеврсну комбинацију развојне и ситуационе превенције, јер је усмерена ка редуковању раних ризичних фактора са једне стране и прилике за злочин, са друге (19). Према томе, превенција у заједници је много више него остали приступи еклектички оријентисана (14). Најутицајнији програми који се примењују у оквиру датог тумачења усмерени су на мобилизацију заједнице, на гангове, програми менторства, рекреативни програми, уклањање криминогених производа и друго. Са друге стране аутори сматрају да превенција у заједници обухвата интервенције којима се делује на социјалне услове и институције (породица, вршњачка група, организације, удружења и слично) од значаја за вршење криминала, а самим тим и превенцију у заједници (20). Такво тумачење превенције у заједници фокусирано на промену социјалних услова који погодују настајању криминалног понашања, одговара претходно разматраној компоненти социјалне превенције (12, 14, 19).

Аутори издвајају ситуациону превенцију као доминантни правац у савременим превентивним настојањима, поред социјалне превенције, превенције у заједници и превенције усмерене на ризичне факторе (14). Оно што ситуациони приступ чини нарочито популарним је то што се нужно не ослања на инструменте државне политике и правосуђе, уз околност да безбедносни сектор и приватне безбедносне агенције доживљавају успон (21). Успех ситуационе превенције на политичком плану није тешко разумети јер су интервенције најчешће лако применљиве, приступачне, прагматичне и чини се да успешно задовољавају потребу грађана за више безбедности (14, 18, 21). Даље, ситуациона превенција третира широк спектар облика криминала, од сексуалне злоупотребе деце (22), до тероризма (23). Први експерименти ситуационог карактера су били: увођење обавезног закључавања волана аутомобила у Великој Британији и Немачкој против крађа аутомобила; чишћење графита у Њујоршком метроу ради редуковања задовољства учинилаца које се састојало у томе што би њихове графите потенцијално видео цео Њујорк; у стокхолмском метроу ангажовано је око 70 уметника који су мозаицима, сликама, резбаријама, прекривали графите коришћењем много различитих боја, на глатким или превише грубим површинама на којима је тешко сликати, са неравнинама; насиље на утакмицама у Великој Британији редуковано је је тако што је возним редом регулисано да доласци навијача буду увремењени непосредно пре почетка утакмице, што им је скраћивало време за опијање (24). Данас се међу најутицајнијим ситуационим интервенција препознају: примена прописа, видео надзор, превенција ревиктимизације у случајевима разбојништава, грађанске патроле и друго (11). У поређењу са ситуационом, социјална превенција се види као застарела, скупа и неефективна, с тим што се приступ усмерен на ризичне факторе препознаје као обећавајући (14). У литератури се ситуациона превенција често доводи у везу са приступом у полицијској пракси који је познат под називом проблемски оријентисано спровођење закона (*problem-oriented policing*). Овај приступ је заснован на четири корака и то су: испитивање, анализа, одговор и процена (*SARA – scanning, analysis, response, assessment*) (25). И поред извесних сличности у полазним поставкама, постоје знатне разлике између ситуационе превенције и проблемски оријентисаног приступа. Примера ради, проблемски оријентисано спровођење закона не бави се искључиво превенцијом криминала, већ и питањима која су у посредној вези са превенцијом,

као што је квалитет живота. Друга разлика је у томе што се проблемски приступ ослања искључиво на полицијске ресурсе, док ситуациона превенција захтева ширу подршку средине (25). Паралелно са развојем ситуационе превенције у Великој Британији, превенција криминала путем дизајна средине и проблемски оријентисан приступ, развијан је у Америци (24). Без обзира на велику популарност у многим европским и светским земљама, аутори упућују критике ситуационој превенцији које се тичу методолошких проблема при мерењу остварених промена (контролне варијабле, контролно подручје, изоловање ефеката примењених мера), измештања криминала, етичких проблема, политизације, комерцијализације, безбедносних пропуста, социјалне искључености, подстицања раслојавања и друго. Ситуациона превенција највећу популарност доживљава у Великој Британији (14). У том контексту, издваја се утицај такозване „логике безбедности“ који је сачињен од: „неолибералне безбедности“, где се инсистира на личној одговорности, примени технологија и менаџменту; „социјал-демократске безбедности“ који је заснован на концепту безбедности као јавном добру, колективној ефикасности и социјалној правди; и „морално-конзервативна безбедност“, којом се инсистира на моралном ауторитету формалне и неформалне контроле криминала (14). Према аутора запажањима Енглеска, Велс и Холандија су ближе контексту морално-конзервативне безбедности, док су Шпанија, Француска и Португалија ближе контексту социјал-демократске безбедности“, уз констатацију да се логике безбедности разликују од земље до земље и зависе од политичког контекста (14).

На основу свега наведеног као најочигледније предности ситуационе превенције криминала издвајају се: једноставност примене, економичност, транспарентност ефеката примене ситуационих интервенција, динамичност, осетљивост на промене, усмереност на контекст и проблем, укључивање савремених технологија у планирање превенције криминала, пружање могућности заједничког деловања различитих актера формалне и неформалне контроле и друго.

Примена ситуационе превенције

Ситуациона превенција у школи

Школе представљају контекст у којима потенцијално може бити нарушена безбедност ученика, наставника или трећих особа. Осим врњачког насиља, насиља према наставницима у школском контексту се учестало руинира школска имовина, подмећу се пожари, оштећују се возила и слично. Аутори су прилагодили класификацију техника ситуационе превенције криминала са пет категорија и двадесет пет техника (26). На пример, у саставу категорије отежавање извршења дела ради се на контроли приступа, редуковању гужве организовањем изласка у групама, електронској идентификацији, планском лоцирању угоститељских објеката и кладоница на адекватној удаљености од школа. Као део категорије повећавање ризика по учиниоца истиче се кретање ученика у групама, ношење алармних наруквица, природан надзор, ношење школских униформи, дежурство наставника, ангажовање школске полиције, увођење алармних система и друго. У склопу редуковања награ-

де за учиниоца издваја се правилно чување података о ученицима, заштита посебно осетљивих категорија ученика, означавање својине ученика, поништавање добити. Редуковање провокације подразумева унапређивање школске климе, примену програма за унапређивање односа између ученика и између наставника и ученика, смањење броја ученика да би се избегла претрпаност, забрана верске и расне мржње, јачање вештина одупирања негативном притиску вршњака, подржавање програма који промовишу безбедну вожњу, правилно сексуално понашање, раздвајање проблематичних ученика у различита одељења и обесхрабривање имитације. На крају, као део категорије онемогућавање оправдања издвајају се: доношење школских правилника о понашању, обавештавање о забрани насиља над децом, информисање о штетности употребе психоактивних супстанци, давање јасних инструкција за понашање у одређеном окружењу, забрана уношења алкохола, оружја, спрејева за цртање графита, помагање у придржавању правила и контрола употребе дроге и алкохола.

Као најзначајније издвајамо ситуационе интервенције издвајамо увођење школског полицајца и видео надзора. У свету је, током последње две деценије, дошло до ширења употребе видео надзора, као савремене технолошке иновације са потенцијалом за превенцију преступништва у школама. Предности примене видео надзора у школској средини су: унапређивање осећања сигурности ученика и наставника, застрашивање оних који не припадају школи, обезбеђивање доказа о инцидентима, редуковање броја службеника који врше надзор и уштеда новца (27). Међутим, како би примена ситуационих интервенција у школској средини имала смисла, неопходно је задовољити основне техничке услове примене. Техничке препоруке у примени видео надзора су: камере треба да продукују препознатљиву слику појединаца (да би то било остварљиво неретко је потребно испунити додатан захтев за унапређивањем осветљења); активан надзор преко различитих централизованих система или интерно у оквиру школе; искључити из мониторинга особље које учествује у наставном процесу; редовно одржавање система; подстицање примене у школама средњег ризика; појачавање ефеката видео надзора у комбинацији са унапређивањем осветљења, обезбеђивањем улаза/излаза и другим мерама (28). Примећује се да студије о ефективности видео надзора у школама изостају, с тим да је слична ситуација и са универзитетима и државним установама (25). Иако се школски полицајци најчешће повезују у са њиховом традиционалном улогом која се састоји у отклањању непосредних безбедносних ризика, њихови задаци су знатно сложенији, и то: свакодневни састанци са директорима на којима се врши процена безбедносних ризика на основу информација од родитеља, локалне заједнице и социјалних медија; састанци са стручном службом школе како би се утврдило на који начин проблеми код куће могу утицати на понашање ученика у школи како би се особље школе припремило на адекватну подршку; одржавање редовне радио везе са локалном полицијом са једне и школом са друге стране; реаговање у случајевима вршњачког насиља у сарадњи са стручном службом школе; пружање подршке и упућивања жртвама сексуалног насиља; координација и ангажовање других служби у ситуацијама када постоји појачана потреба за одржавањем јавног реда и мира попут спортских, културно-уметничких и других догађаја; учешће у припреми плана реаговања у кризним ситуацијама заједно са школском администрацијом; организовање вежби поступања у кризним ситуација-

ма заједно са другим институцијама локалне заједнице; организовање посете инспектора за увиђај на часу биологије; информисање ученика о насиљу у породици, трговини људима и правилном коришћењу технологије; развој животних вештина и здравих стилова живота; посете и подршка породицама ученика који испољавају ризична понашања; помоћ око домаћих задатка, играње кошарке и заједничко обедовање за време продуженог боравка у школи; спровођење низа програма рекреације, хуманитарних и других програма у којима учествују ученици и представници локалне заједнице (29). У Србији се са програмом школског полицајца експериментално кренуло 2002. године у појединим школама. Данас је ангажовано укупно 365 школских полицајца у 348 основних и 327 средњих школа у Србији (30). Задаци школског полицајца у Србији су: непосредно присуство на подручју школе, посебно за време почетка и завршетка наставе, смена, великог одмора и слично; уочавање и откривање понашања и радњи са елементима кривичних дела и прекршаја, као и иницирање предузимања потребних мера према извршиоцима; благовремено уочавање присуства лица која нису ученици школе, асоцијалних понашања у зони школе и предузимање мера на њиховом спречавању и сузбијању; предузимање активности ради унапређивања безбедности ученика у саобраћају; предузимање мера према власницима угоститељских, објеката за забаву и других објеката у зони школа у циљу спречавања продаје алкохолних пића малолетним лицима; и уочавање активности усмерених на ометање наставе и предузимање мера на њиховом отклањању у сарадњи са одговорним лицима школа (30). Резултати истраживања примена мера ситуационе превенције у школама указују на то да је укупно 20 полицијских службеника било ангажовано на обављању послова школског полицајца у школама на територији Општине Земун и Општине Сурчин (26). Укупно 16 школа имале су свог школског полицајца, а да остала 4 школска полицајца су покривала по две школе које се налазе у близини. Школски полицајци Полицијске станице у Земуну били су ангажовани су од 8 и 30 – 16 и 30h у школама које раде у две смене и од 8 и 30 – 15h у школама које раде у једној смени. У школама које деле једног школског полицајца, надзор је био организован наизменичним обилажењем школа од стране предвиђеног полицајца.

Ситуациона превенција у затвору

Ситуациони приступ се у затворима препознаје као саставни део већ примењиване праксе. Наиме, поједине технике које се препоручују у ситуационом приступу контроле криминала, попут формалног, природног надзора, контроле улаза/излаза и других, примењују се још од постанка затвора до данас. Међутим, унапређивањем идеја у вези са третманом осуђеника, хуманизацијом и индивидуализацијом њиховог положаја, постепено долази и до „смекшавања“ популарних „тврдых“ ситуационих техника у вези са строгим физичким и техничким обезбеђењем затвора. Као најоптималнији модел третмана осуђеника са уравнотеженим деловањем тврдых и мекких техника ситуационе контроле, примењује се у модерним затворима, такозваним затворима треће генерације. У третману се тако примењују како технике строгог надзора затвореника, тако и оне које служе припитомљавању архитектуре затвора, унапређивању међусобних односа и односа са особљем, смањењу срединских стресора и друго.

Пример врло успешног програма против насиља међу осуђеницима који је заснован на поставкама ситуационе превенције је „Anti-Bullying Strategy (ABS)” затвора Glen Parva (Leicester (UK)) (31). Програм је осмишљен тако да идентификује насилнике који се прате у трофазном процесу. Затвореници се у првој фази идентификују и прате две недеље, а да тога нису ни свесни. Уколико наставе са насилничким понашањем наступа фаза два у којој бивају обавештени да ће бити надзирани. Она траје такође две недеље, према затворенику могу бити примењене и неке санкције. Уколико наставе са насилничким понашањем ова се фаза може продужити на још две недеље или се затвореници пребацују у трећу фазу. У трећој фази следи трансфер и усамљење уз могућност примене других санкција. Уколико позитивно одреагују санкције им се постепено укидају и враћају се у своју јединицу. Истражујући повезаност између архитектонских елемената затвора и насиља над осуђеницима у четири затвора на Флориди утврђено је да је највеће насиље међу осуђеницима тамо где је најмањи надзор и највећа флукуација затвореника, у спаваонама, на степеништу, купатилима, дневним боравцима (32). Велики број међусобних напада одвијао се у присуству радника обезбеђења, што је на неки начин легитимизовало нападе. Препоруке проистекле из истраживања се састоје у регулисању слепих архитектонских тачака у затворима (пренасељене спаваоне, ходници, степеништа и друго. Потенцијали примене мере видео надзора у затворима још увек нису довољно испитани, али се прегледом литературе наилази на позитивне ефекте. Истраживања показују да су осуђеници који су боравили у просторима који су били покривени видео надзором и до око 50% имали мање инцидената у односу на ону популацију која је била у просторијама без видео надзора (33). Резултати су показали да је ова мера већу успешност показала у превентирању ненасилних, него насилних и планираних насилних него непланираних насилних поступака. На основу прегледа великог броја евалуационих студија програма који се примењују у третману осуђених, као посебно успешни издвојени су програми за третман зависника (34). Утврђено је да најбољи ефекат имају интензивни програми за третман зависника у затворима. Позитивни ефекти оваквих и сличних програма не одражавају се само на рецидивизам и поновну употребу наркотика, већ и на унапређивање међусобног односа затвореника и односа са особљем. Наиме, резултати истраживања показују да је укљученост затвореника у различите програме у установама у обрнутој сразмери са бројем напада на особље (35).

Ситуациона превенција на јавном месту

Јавним простором се сматра сваки простор који је доступан свим грађанима (јавни превоз, градске улице, паркиралиште, тржни центар и слично) у којима је предвиђена најшира слобода кретања. Готово све технике ситуационе превенције које се примењују у јавном простору имају за циљ повећање ризика преступника да буде ухваћен. Према томе, издвајају се три типа надзора у јавном простору и то: формални, природни и секундарни надзор (36). Најзначајније мере формалног надзора су: присуство полицајаца или службе обезбеђења, видео надзор и алармни системи. Секундарни надзор врше, на пример, радници на паркинзима, возачи или кондуктери у

јавном превозу и други запослени који, осим свог посла, обављају и надгледање простора. Природни надзор укључује улично осветљење, дизајн средине, унутрашњу контролу у оквиру радне организације, подстицање самозаштите радника и друго.

С обзиром да су докази о примени, а посебно о ефикасности мера јавног надзора слабо доступни детаљније ће се размотрити видео надзор и улично осветљење о којима има највише података.

Британски криминолози издвајају допринос видео надзора у превенцији криминала (37). Према томе, видео надзор омогућава: хватање учинилаца за време извршења кривичног дела, повећавање ризика каснијег хапшења учинилаца, појачавање природног надзора (грађани су стимулирани за надгледање подручја које је покривено видео надзором), унапређивање успешности физичког обезбеђења, јачање друштвене кохезије (видео надзор симболизује напоре друштва да борбу против криминала схвате озбиљно, што може застрашити грађане или их охрабрити да се узорно понашају), редуковање времена током кога се може извршити кривично дело, подизање нивоа опрезности (видео надзор може навести људе да предузимају основне мере опреза, подсетити их да закључавају аутомобиле, станове и слично), појачавање страха од јавне срамоте (видео надзор може подстаћи људе да предузму основне мере опреза како се не би осрамотили због своје неопрезности), стимулисање на кретање у подручјима покривеним видео надзором (продавнице, паркинзи, стамбени објекти) и пораст броја пријављивања случајева полицији (грађани желе да дају подршку држави у борби против криминала). Замерке које аутори упућују на рачун раширене употребе савремених технологија видео надзора, највећим делом, односе се на кршење основних грађанских слобода и права на приватност. Губи се право на анонимност, нарушава се традиционално право на слободу говора, очување интимности у јавном простору, који се све више приватизује, заклањајући се иза унапређивања безбедности (38). Упућује се критика на рачун појачавања социјалне искључености, дискриминације, сегрегације и маргинализације ради привидног очувања социјалног мира у градским центрима и другим јавним местима. Системи видео надзора су подешени да лакше региструју непожељне особе – просјаци, уличне продавце, бескућнике, а могу се чути и оптужбе да подстичу расизам и сексизам (39). Подаци о смањењу криминала након увођења система видео надзора се прилично разликују, а измерена редукација се креће од 7% до преко 50% у појединим студијама. Заједнички закључак већине евалуација је да ова мера даје боље резултате када је у питању превенција имовинских кривичних дела (посебно безбедност возила), као и унапређивање безбедности у јавном превозу и саобраћају уопште. Далеко слабији резултати су забележени у превенцији насилних кривичних дела (40).

Слично томе, аутори су описали неколико начина на које улично осветљење може допринети превенцији криминала: унапређивање видљивости (чиме се застрашује потенцијални учинилац да ће бити препознат или затечен у вршењу кривичног дела), повећавање циркулације потенцијалних сведока (смањује се перцепција ризика и страха од криминала код жртава, а код учинилаца повећава перцепција ризика да буду ухваћени), мењање перцепције потенцијалног учиниоца о ризицима откривања и хапшења (повећање видљивости и циркулације људи утиче на перцепцију потенцијалног учиниоца о великој вероватноћи да ће бити ухваћен), побољшавање имиџа одређеног јавног простора (физичке и социјалне промене окру-

жења утичу на застрашивање потенцијалних преступника, подстичу на уздржавање од злочина или његово измештање), пораст поверења у локалне власти (мења се целокупна инфраструктура одређеног простора, расту економска улагања, грађани се осећају безбедним) и смањивање страха од криминала (грађани осећају да су осветљени простори мање ризични од неосветљених) (41). Критичари уличног осветљења истичу да оно може утицати на повећање криминала тако што повећава видљивост жртава, а тиме и њихову вулнерабилност и атрактивност за учиниоца. Додатно, боља видљивост помаже учиниоцу да брже изврши дело и да побегне. Социјална активност на улицама се повећава, при чему домови грађана остају необезбеђени. Наведени аутори, на основу 13 анализираних евалуационих студија о успешности уличног осветљења, налазе да су минимални ефекти у виду територијалног измештања регистровани у само три студије. Као и у случају видео надзора, прегледом литературе о ефективности уличног осветљења запажају се различите процене редукције криминала (9-38%), али постоји сагласност око тога да се у већој мери редукује имовински него насилни криминал. Посебно, треба истаћи да су остварени резултати знатно бољи уколико се видео надзор и улично осветљење удружено примењују, у односу на самосталну примену било које мере (40).

Закључак

Аутори се слажу да је много лакше предвидети где и када ће се злочин извршити него ко ће га извршити. С тим у вези, подвлачи се актуелност приступа ситуационе превенције криминала, усмереност на контекст уместо на учиниоца. Примена је крајње једноставна у различитим контекстима и у вези са најразличитијим кривичним делима. У спречавању кривичног дела учествују све стране којих се оно тиче, како као део формалне, тако и неформалне контроле криминала. Аутори препознају да део популарности ситуационог приступа лежи у потенцијалима за комерцијализацију и политизацију. Независно од тога, препознају се негативне последице и у виду измештања криминала. Без обзира на то, ако се услови примене ситуационих интервенција добро контролишу, као и потенцијално измештање криминала, аутори процењују да је корист од примене много већа па и када се она не може прецизно измерити.

Литература

- [1] Rubin, S. (1949). The legal character of juvenile delinquency. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 261(1), 1-8.
- [2] Schleich, L. (1979). *Conduct disorders in youth*. Durban: Butter worth & co (SA).
- [3] Marte, R. M. (2008). *Adolescent problem behaviors: delinquency, aggression, and drug use*. El Paso: LFB Scholarly Pub.
- [4] Liabø, K. & Richardson, J. (2007). *Conduct disorder and offending behavior in young people: finding from research*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- [5] Frick, P. J. (1998). *Conduct disorders and severe antisocial behavior*. Springer Science & Business Media.

- [6] Hyde, L. W., Burt, S. A., Shaw, D. S., Donnellan, M. B. & Forbes, E. E. (2015). Early starting, aggressive, and/or callous–unemotional? Examining the overlap and predictive utility of antisocial behavior subtypes. *Journal of Abnormal Psychology, 124*(2), 329-342.
- [7] Farrington, D. P. (2004). Conduct disorder, aggression and delinquency. In R. M. Lerner & L. Steinberg (Eds.), *Handbook of adolescent psychology* (pp. 627-665). New Jersey: John Wiley & Son.
- [8] Achenbach, T. M. & Rescorla, L. A. (2001). *Manual for the ASEBA school-age forms and profiles*. Burlington: University of Vermont, Research Center for Children, Youth & Families.
- [9] Krueger, R. & Tacket, J. (2015). The externalizing spectrum of personality and psychopathology: an empirical and quantitative alternative to discrete disorder approaches. In T. P. Beauchaine & S. P. Hinshaw (Eds.), *The Oxford Handbook of Externalizing Spectrum Disorders* (pp. 79-90). New York: Oxford University Press.
- [10] American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders. (5th Edition)*. Washington, DC: American Psychiatric Association.
- [11] Welsh, B. & Farrington, D. (2010). *The Future of Crime Prevention: Developmental and Situational Strategies*. US department of justice. National institute of justice.
- [12] Tonry, M. & Farrington, D. (1995). Building a Safer Society: Strategic Approaches to Crime Prevention, *Crime and Justice, 19* (1), 1-20.
- [13] Hughes, C. & Stevens, A. (2007). *The Effects of Decriminalization of Drug Use in Portugal*. The Beckley Foundation of Drug Policy Programme. Briefing paper fourteen.
- [14] Selmini, R. (2010). European Experience of Crime Prevention. In S. Shoham, P. Knepper, M. Kett (Eds), *International Handbook of Criminology* (pp. 511-541). New York: Taylor and Francis Group.
- [15] Hirtenlenher, H., Pauwels, L. & Meško, G. (2014). Is the effect of perceived deterrence on juvenile offending contingent on the level of self-control? *British Journal of Criminology, 54* (1), 128-150.
- [16] Tremblay, R. & Craig, W. (2000). Developmental juvenile delinquency prevention. *European Journal on Criminal Policy and Research, 5*(2), 33–49.
- [17] O'Mahony, P. (2009). The Risk Faktors Prevention Paradigm and the Causes of Youth Crime: a Deceptively Useful Analysis? *Youth Justice, 9*(2), 100-114.
- [18] Gilling, D. (1997). *Theory, policy and politics*. London and New York: Routlege.
- [19] Welsh, B. C. & Hoshi, A. (2002). Communities and crime prevention. In L. W. Sherman, D. Farrington, B. Welsh, D. MacKenzie (Eds.), *Evidence based crime prevention* (pp. 165–197). New York, NY: Routledge.
- [20] Hope, T. (1995). Community crime prevention. In M. Tonry & D. Farrington (Eds.), *Building a safer society: Strategic approaches to crime prevention* (pp. 21–90). Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- [21] Garland, D. (2000). Ideas, institutions and situational crime prevention. In A. Von Hirsch, D. Garland, and A. Wakefi (Eds.), *Ethical and social perspectives on situational crime prevention* (1–17). Oxford: Hart publishing.
- [22] Wortley, R. (2009). *Situational prevention of child sexual abuse in the new technologies*. Global symposium for examining the relationship between online and offline offenses and preventing the sexual exploitation of children. University of North Carolina: Injury Prevention Research Center & Gillings School of Global Public Health, Durham, NC.
- [23] Clarke, R. & Newman, G. (2007). Police and the Prevention of Terrorism. *Policing, 1* (1), 9-20.
- [24] Фелсон, М. (2011). Злочин и свакодневни живот: увид ули последице по друштво. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- [25] Welsh, B. & Farrington, D. (2009). *Making public places safer – surveillance and crime prevention*. New York: Oxford University Pres.

- [26] Žunić-Pavlović, V., Kovačević-Lepojević, M. & Merdović, B. (2011). The implementation of the situational prevention measures in schools. *International scientific conference „Archibald Reiss days“*, Academy of Criminalistic and Police Studies, 3 – 4.3.2011., Belgrade, pp. 707-717.
- [27] Green, M. (1999). *The Appropriate and Effective Use of Security Technologies in U.S. Schools*. Washington: National Institute of Justice.
- [28] Liloyd, R. & Ching, C. (2003). *School Security Concerns*. Nottingham: Department for Education and Skills.
- [29] NASRO (2012). *To protect and educate: the school resource officer and the prevention of violence in schools*. Hoover: National association of school resource officer.
- [30] MUP RS (2017). Deca i policija. Pristupljeno sa http://arhiva.mup.gov.rs/cms_lat/decaipolicija.nsf/index.html?OpenFrameSet&Frame=Centar&Src=%2Fcms_lat%2Fdecaipolicija.nsf%2Fskolski_policajac%3FOpenPage%26AutoFramed 30. avgusta 2017
- [31] Wortley, R. & Summers, L. (2005). Reducing prison disorder through situational prevention: The Glen Parva experience. M.J. Smith & N. Tilley (Eds.), *Crime science: New approaches to preventing and detecting crime*. Cullompton, UK: Willan Publishing.
- [32] Atlas, R. (1983). Crime Site Selection for Assaults in Four Florida Prisons. *Prison Journal*, 63(1), 59-72.
- [33] Allard, T., Wortley, R. & Stewart, A. (2008). The Effect of CCTV on Prisoner Misbehavior. *The Prison Journal*, 88(1), 404-422.
- [34] Mitchell, O., MacKenzie, D. & Wilson, D. (2007). Incarceration-Based Drug Treatment. In R. Welsh, D. Farrington (Eds.), *Preventing crime - What Works for Children, Offenders, Victims and Places* (pp. 103-117). NewYork: Springer.
- [35] McCorkle, R. C., Miethe, T. D. & Drass, K. A. (1995). The roots of prison violence: A test of the deprivation, management and “not-so total” institution models’, *Crime and Delinquency*, 41(3), 317–331.
- [36] Cornish, D. & Clarke, R. V. (2003). Opportunities, precipitators and criminal decision: A reply to Wortley’s critique of situational crime prevention. *Crime Prevention Studies*, 16(1), 41-96.
- [37] Armitage, R., Smyth, G. & Pease, K. (1999). Burnley CCTV evaluation. *Crime Prevention Studies*, 10(1), 225-249.
- [38] Von Hirsch, A. & Shearing, C. (2000). Exclusion from public place. In A. Von Hirsch, D. Garland, A. Wakefield (Eds.), *Ethical and social perspectives on situational crime prevention* (pp. 77-97). Portland, OR: Hart Publishing.
- [39] Graham, S. (2002). CCTV: The stealthy emergence of a fifth utility?. *Planning, Theory and Practice*, 3(2), 237-241.
- [40] Žunić-Pavlović, V. i Kovačević-Lepojević, M. (2011). Mere javog nadzora u službi prevencije kriminala. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 29(1/2), 31-51.
- [41] Painter, K. & Farrington, D. (1999). Street lighting and crime: Diffusion of benefits in the stroke-on-trent project. *Crime Prevention Studies*, 10(1), 77-122.